

מבט על, גיליון 476, 16 באוקטובר 2013

קטאר מאבדת גובה

יואל גוז'נסקי

קטאר הפכה בשנים האחרונות למדינת מפתח במזרח התיכון ולבעלת השפעה רבה מחוצה לו. כל זה עשוי להשתנות. העוצמה הכלכלית האדירה והנכונות להשתמש בה לצרכים מדיניים, נוסף לחולשתם של כמה ממוקדי הכוח האזוריים על רקע ה"אביב הערבי", הבלטיה את מדיניות החוץ הייחודית של האמירות. המשענת הביטחונית האמריקאית מאפשרת את הפעלתנות הדיפלומטית של האמירות בידיעה, כי ביטחונה נשמר (קטאר מארחת את מפקדת פיקוד המרכז האמריקאית ובשטחה בסיס חיל האוויר האמריקאי הגדול במזרח התיכון). אך כוחה של האמירות אינו בלתי מוגבל. רבים לא מרוצים ממדיניות החוץ "ההרפתקנית" ומהאקטיביזם, שלא לומר אופורטוניזם, הקטארי במרחב.

שורה של התפתחויות פנימיות וחיצוניות עשויות להשפיע באופן שלילי על מעמדה של קטאר. ראשית, חילופי הגברי בקטאר. ביוני האחרון בצעד יוצא דופן העביר השייח חמד בן חליפה אל-ת'אני את השלטון לבנו, הנסיך תמים, בן ה-33, שהפך בכך למנהיג הצעיר ביותר בעולם הערבי. יש אינדיקציות כי האמיר החדש יבקש להתמקד בהדרגה בענייני פנים ובפרויקטים של פיתוח לקראת אירוח גביע העולם בכדורגל ב-2022 – על חשבון מדיניות החוץ הבזבזנית שאימצה האמירות ושזוכה כעת אף לניצנים של ביקורת מבית: יש כאלו באמירות המבקשים (בשיחות סגורות) שהעושר הרב ממנו הם נהנים ישמש לפיתוח "כבישים בדוחה ולא בלבנון".

במדיניות החוץ, כמה מהימוריה של האמירות התבררו ככושלים. לפני תחילת מלחמת האזרחים בסוריה קטאר הייתה קרובה למשטר הסורי. לאחר תחילת האירועים במרס 2011 ומתוך מחשבה כי ימיו של משטר זה ספורים, הפנתה משפחת אל-ת'אני עורף למשטר המיעוט העלאווי ולבני בריתו, חזבאללה ואיראן, והחלה לתמוך באופוזיציה. תמיכה זו של קטאר בקיצוניים שבמורדים בסוריה (כפי שעשתה קודם לכן בלוב) הביאה לביקורת ולפגיעה ביחסיה של קטאר גם עם ארצות הברית, החוששת, בצדק, מההשלכות של התחזקות גורמים אלו. מאז, קטאר הפחיתה משמעותית את מעורבותה במשבר ואת תמיכתה במורדים בכלל, ושכנתה הגדולה ממערב, סעודיה, הפכה לתומכת העיקרית שלהם (למשל, אחמד ג'רבה, המקורב לסעודיה, התמנה לאחרונה לראש הקואליציה של ארגוני המורדים בסוריה במקומו של מוסטפא סבאע', המקורב לקטאר).

ישנה גם ביקורת בינלאומית גוברת על האמירות לאחר שנחשפו תנאי ההעסקה של העובדים הזרים בשטחה (בעיקר נפאלים והודים) על רקע עבודות הפיתוח לקראת טורניר הכדורגל – 600 עובדים זרים מתים בכל שנה באמירות. גם האפשרות כי הטורניר יעבור לחורף בשל התנאים הקשים בחודשי הקיץ במפרץ עשוי לפגוע ביוקרת האמירות, הרואה חשיבות בקיום האירוע במועדו המקורי. קטאר הציעה בשנה האחרונה את "שירותיה הטובים" גם באירוח ובתיווך במשא ומתן בין ארצות הברית לטליבאן. משא ומתן זה תקוע גם עקב סגירת משרד הטליבאן בדוחה מוקדם יותר השנה, מה שפגע ביוקרתה של האמירות וביכולת להסתייע ב"שירותיה הטובים" בעתיד.

קטאר זיהתה את עלית האסלאם הפוליטי, למורת רוחן של שכנותיה הערביות במפרץ, וכדרכה ניסתה לרכב על הגל האסלאמי ולהתחבר עם המייצגת הבולטת שלו – מצרים של מורסי. יחסיה של קטאר ומצרים היו עכורים לאורך שנים. זכורה בהקשר זה התבטאותו של נשיא מצרים לשעבר מבארק: "Why should I pay attention to a country with the population of a small Cairo hotel? אולם, גם ירח הדבש בן השנה שאפיין את יחסי קטאר-מצרים בעידן האחים המוסלמים הסתיים.

עם נפילת מורסי הפסידה קטאר בת ברית מרכזית (לה היא העניקה כ-8 מיליארד דולר בהלוואות ובמענקים) ואת יכולת ההשפעה הלא מבוטלת שהייתה לה בקהיר ובאמצעותה על האזור. קטאר, בניסיון לשקם ולו במעט את היחסים, ניסתה, עד כה ללא הצלחה, להציג עצמה אחרי ההפיכה במצרים, ככזו שתמכה מאז ומעולם "בעם המצרי" ולא בשלטון זה או אחר.

השלטון המצרי החדש לא התרשם מדברים אלו והקפיא את השיחות על ייבוא גז טבעי מהאמירות, סגר את סניף אל-ג'זירה המקומי, אסר עיתונאים שעבדו ברשת, סירב לבקשת קטאר להגביר את תדירות הטיסות בין קהיר לדוחה ואף החזיר במחאה מענק של 2 מיליארד דולר שהופקדו בבנק המרכזי המצרי ושניתנו למשטר הקודם – עדות לעומק המשקעים וליחסים העכורים בין השתיים. בסוף ספטמבר 2013 אף הוציאו השלטונות המצרים צו מעצר נגד השייח יוסוף אל-קרדאווי, המתגורר בקטאר והמזוהה עם האחים המוסלמים, בחשד להסתה להרג של שוטרים מצריים. תחנת הטלוויזיה הקטארית רבת ההשפעה, איבדה גם היא משהו מהמוניטין שהיה לה בחלקים לא מעטים של העולם הערבי, לאור סיקור האירועים במצרים, סיקור שעדיין מאופיין בקו ביקורתי כלפי השלטון הצבאי.

לקטאר הייתה השפעה מסוימת גם בירושלים עמה היא שמרה על יחסים פתוחים, מעין נורמליזציה דה פקטו, לאורך השנים. אולם, מבצע "עופרת יצוקה" בעזה ב-2009 וקשריה של קטאר עם גורמים כאיראן וחמאס (לה העניק האמיר הקודם צ'ק בסך 400 מיליון דולר בביקור מתוקשר "שפרץ" את המצור הישראלי על הרצועה) הביאו לבסוף לניתוק היחסים בין המדינות, יחסים שדוחה התנאחה בהם ושתרמו להיותה יוצאת דופן בנוף הערבי. למרות זאת, קטאר לא מסתירה את נכונותה לקיים קשרים גלויים עם ישראל בתנאי ש"ירושלים תוכיח את רצינותה בתהליך המדיני", תנאי סף נמוך מהתנאים שמציב העולם הערבי לכינון קשרים גלויים עם ישראל.

כמדינה קטנה, על קטאר לזהות תהליכים ומגמות ולהקדים את שכנותיה הגדולות יותר בהתמודדות עמן, כדי לקדם את האג'נדה הייחודית לה, המונעת מאינטרס הישרדותי גרידא. לא מן הנמנע, כי האמירות הקטנה הגיעה למיצוי כוחה וזכתה לתגובת נגד רחבה לקו המדיני שאימצה. היא תהיה חייבת להתאים את מדיניותה האזורית בכלל, ומול מצרים בפרט, אם היא מבקשת לשמור על מעמדה בעולם הערבי ועל מידה של השפעה. כל עוד המשטר במצרים לא עומד על רגליו ייתכן שהוא יתקשה להפנות עורף מוחלט לסיוע הקטארי. אולם אם וכאשר יתייצב המצב במצרים מבלי שיחול שינוי ביחסי שתי המדינות, יעדיף משטר הגנרלים המצרי את הסיוע הנדיב שמיהרו להציע שכנותיה של קטאר, מפיקות הנפט, סעודיה, איחוד האמירויות וכווית.

עד תחילת האירועים בסוריה, מדיניות החוץ הקטארית התאפיינה בשמירת מירב הדלתות פתוחות, וקיום קשרים עם כלל הגורמים במזרח התיכון כמעין "תעודת ביטוח" מפני כוחות רדיקליים במרחב. הפגנת מדיניות עצמאית זו הייתה ביחס הפוך לגודלה הגיאוגרפי של קטאר ונבעה מרצונה להעצים את חשיבותה האזורית ולהגן על אוצרות הטבע בהם היא בורכה.

האמירות המונה כ-300,000 אלף אזרחים (בנוסף למעל מיליון עובדים זרים), שיחקה בשנים האחרונות במגרש של הגדולים והרחיקה לכת יתר על המידה. לאור יכולותיה הכלכליות, יהיה קשה להתעלם ממנה לאורך זמן. אולם, חולשתו (הזמנית?) של האסלאם הפוליטי במרחב עשויה לאלץ את האמירות להתרכז בענייני פנים, לאמץ מדיניות זהירה יותר ולצפות להזדמנויות. ואכן, ביקורו הראשון של תמים מחוץ לאמירות היה לסעודיה, עדות, אולי, לניסיון להפחית את המתחות עם ריאד ויתכן אף לאימוץ מדיניות חוץ מרוסנת יותר.